

Om den sorte Død

Af Læge Valdemar Mejer, Ferritslev.

Da Evropa i Middelalderen hærgedes af en uhørt smitsom og ondartet Farsot, Pesten, maatte ogsaa vort Fædreland dele Skæbne med de øvrige Lande. Herhjemme fik Sygdommen Navnet »den sorte Død«; dette Navn rummer den Dag i Dag al Tidens Rædsel og Uhygge, og naar vi søger tilbage til de sparsomme Beretninger, der naar til os fra hine fjerne Tider, tegner der sig for vort Blik, omend ofte kun dunkelt og utydeligt, et Billede, der viser os, at det sikkert virkelig har været en Tid saa fuld af Gru og Jammer, at vi neppe rigtig kan forestille os det; Mennesker døde i Tusindvis efter een eller faa Dages Sygdom, hele Slægter uddøde, Landsbyer og Byer affolkedes og svandt ind til Intet, mens Agrene laa øde og uopdyrkede hen, længe efter at den hærgende Farsot, hvis Lige aldrig før eller senere er set, havde raset ud. Kun tørre Ord og ganske kortfattede Beretninger er tilbage, men selv disse faamælte Vidnesbyrd er dog tilstrækkelige til at lade os ane, hvilken Strøm af Taarer og hvilke navnløse Kvaler disse sørgelige Pestaar har kostet de henfarne Slægter.

Hvad særlig Fy en angaar, saa synes forskellige Omstændigheder at lade formode, at navnlig Odense og Egnene deromkring har lidt overordentligt under Sygdommens Hærgen. Den forlængst afdøde Professor, Dr. med. F. V. M a n s a omtaler i denne Forbindelse et Brev fra Biskop Niels Jensen i O d e n s e, skrevet i Aaret 1355; Brevet er til selve Paven og indeholder bl. a. en Anmodning om at maatte bemyndige dertil egnede Personer til at rense de besmittede Kirker og Kirkegaardene samt tillige en Forbøn for det odenseanske Benediktinerkloster om at maatte optage en Minoriter-Munk ved Navn Bartholemæus, der længe havde levet i verdslig Stand, da der paa Grund af Pesten var Mangel paa saadanne Per-

soner. At det var gaaet ud over Munkene, og at disses Antal blev stærkt formindsket, mens Pesten rasede, havde bl. a. sin Aarsag i, at i hine Tider kendtes ikke det man i vore Dage forstaar ved en Læge, nemlig en specielt faguddannet Person, — dengang besørgedes al Lægegerning og Sygepleje af Munkene, Nonnerne og andre gejstlige Personer, som sikkert har udført et stort og opofrende Arbejde under daarlige Kaar, udsat i høj Grad for selv at paadrage sig Sygdommen, takket være Tidens fuldstændige Mangel paa Forstaaelse af dennes Natur. Biskop

— Den gamle Hvidtjørn paa Skamby Kirkegaard. —

Niels Jensens Brev lader da ogsaa se, at saaledes forholdt det sig: Pesten bortrev Klostrenes Beboere i paafaldende Grad. Men naar de gejstlige Personer, der dog ellers efter deres Tids Forhold maatte kaldes oplyste og nogenlunde velstillede i Sammenligning med Folkets store, brede Lag, rantes saa haardt, hvorledes maa det saa ikke være gaaet de daarligst stillede i Samfundet, de, der ikke kendte Betydningen af Renlighed og personlig Hygiejne og heller ikke havde Raad til at interessere

sig derfor, — at disse Mennesker ganske modstandsløst er blevet opslugt af Pesten i Hobetal kan der ingen Tvivl være om.

En anden Omstændighed, der vidner om, at Fyen og særlig Odense led under Pesten, er fremdraget af Præsten J e n s B i r c h e r o d *) der beretter, at samtlige Skomagersvende i Odense døde af Pesten; disse havde nemlig, hvad der paa den Tid var gængs, sluttet sig sammen i et »Gilde«**), hvis Regler paabød Medlemmerne af Broderskabet at komme hverandre til Hjælp under Sygdom, og i Tilfælde af Død at bære hverandre til Jorden. Under Opfyldelsen af disse Pligter har de naturligvis været stærkt udsat for Smitte, — men at de alle skulde være døde af Pesten viser med al ønskelig Tydelighed, hvor forfærdeligt Sygdommen maa have raset i Odense.

Hvor kom den nu fra, — og hvad var det for en Sygdom, denne Sot med det uhyggevækkende Navn: »den sorte Død«? Beretningerne herom og Forklaringerne herpaa er noget forskellige. De mange Aarhundreder, der er henrundne sidenefter, vanskeliggør naturligvis i høj Grad Forsøgene, der er gjort paa senere at udrede de skjulte Traade. Der fandtes som sagt ingen Fagmænd, der kunde efterlade senere Slægter nøjagtig og paa-lidelig Beskrivelse af Forholdene. Hvad vi véd derom, er for en stor Del fremkommet ved at læse »mellem Linjerne«.

Hvad nu for det første T i d s p u n k t e t angaar, synes dog Beretningerne herom at være nogenlunde overensstemmende, saaledes at man kan fastslaa, at Aarene 1349 og navnlig 1350 var de Aar, hvor Pesten var paa sit højeste; men den forsvandt naturligvis ikke pludseligt; de følgende Aar kunde opvise megen Sygelighed, hvad da ogsaa det førnævnte Brev af 1355 fra Biskoppen i Odense viser. Paa denne Tid regerede V a l d e m a r A t t e r d a g i Danmark; de foregaaende Aar med deres Lovløshed og Mangel paa et ordentligt Styre har sikkert medvirket til at danne en frodig Jordbund for en stor Smitsots uhindrede Hærgen, da Befolkningen maa have været svækket ved Nød og Mangel, Stridigheder og Ufred. M a n s a har bl. a. i sin Doctordisputats***) fra Aar 1831, om Middelalderens Smitsoter, og

*) Født i Odense 1658. Senere Biskop i Aalborg. Efterlod sig 50 Bind Dagbøger, hvori bl. a. ogsaa meddeles om Fyens Historie.

**) »Sudersvendenes Gilde«, oprettet Aar 1348 (Vedel-Simonsen.)

***) »De epidemii, quæ medio ævo in Dania grassatæ sunt.« Kbhvn. 1831.

i sit Værk om Folkesygdommene, samlet en stor Mængde Oplysninger om herhen hørende Forhold, til hvilke den følgende Fremstilling for en Del støtter sig. Efter Mansas Mening har de klimatiske og meteorologiske Forhold spillet en afgørende Rolle for Pestens Opstaaen; nu omstunder vil man ikke godkende dette, da vi kender Sygdommens bacillære Aarsag; men naturligvis kan ugunstige Vejrforhold med deraf følgende Misvækst o. s. v. udmærket godt være af stor Betydning som forberedende Omstændigheder, der letter Vejen for Sygdommens Fremtrængen, og det kan derfor i denne Forbindelse være af Interesse at anføre lidt herom.

At Pesten havde sit egentlige Hjemsted i den østlige Del af Asien var mange enige om. Denne Del af Verden skal i Midten af det 14. Aarhundrede have været hjemsogt af en Række ugunstige Forhold, saasom usædvanlig Tørke, Hungersnød, Jordskælv, Kulde, Oversvømmelse o. s. v., og dermed følgende stor Sygelighed og Dødelighed. Endvidere findes Beretninger om, at umaadelige Græshoppesværme paa den Tid skal have hærget Asien og udbredt sig ogsaa over store Dele af Evropa, hvor de fortærede alt, hvad der fandtes paa Markerne, og ved deres Død og Forraadnelse i uhyre Mængder udbredte stor Stank og forpestede Luften viden om. Denne Beretning om Græshopperne gaar igen hos flere samtidige Skribenter, bl. a. findes de hos C. Spangenberg («Mansfeldischer Chronica»), der forsikrer, at man kunde se, hvorledes den forpestede Luft som en Taage udbredte sig østfra ind over Evropa! De ugunstige Naturforhold synes derefter at have bredt sig til de evropæiske Lande, der i de følgende Aar hjemsogetes af lignende Ulykker med Jordskælv, Kulde, Oversvømmelse o. s. v. Mansa beretter om en Oversvømmelse, der havde til Følge, at mange af Europas Eyer stod under Vand, og nævner f. Eks. Köln og Erfurt; Floderne steg over deres Bredder, og Kilder vældede frem, mens Regnen i mange Maaneder i Træk styrtede ned; Tilstandene sammenlignedes med den Vandflod, der efter Sagnet fandt Sted i det gamle Grækenland paa Deucalions Tid, og som af mange anses for at være den samme der omtales i Bibels Fortælling om Noah. Petrarca fortæller, at i Aaret 1348 udbredte der sig i Evropa »en tyk ildelugtende Taage« fra

Øst til Vest over Italien, Frankrig, Tyskland og flere Lande, der skal have udøvet en mærkelig Indflydelse paa Menneskers og Dyrs Sundhed; den frembragte »en usædvanlig Bedøvelse og Hovedpine, ofte ledsaget af Besvimelse.« I en gammel Krønike*), der er nedskrevet i Graabrødreklosteret i Lübeck faa Aar efter »den sorte Døds« Optræden, findes følgende højst besynderlige »Forklaring« paa Sygdommens Aarsag: »Samme Aar (1346) opstod Menneskehedens store Plage, Braddøden, først i Jerusalems Lande, hinsides Havet, og i Hedenskabet; de faldt om og døde halvhundrede, tresindstve hundrede, tusind, ja talløse Mennesker. Det var nu ikke saa meget at beklage (sic!), eftersom de er Guds Fjender, men den samme store Plage kom siden til Kristenheden. Først mærkede man den i Apulien, derefter i Ungarn, derefter paa Sicilien, i Avignon, i Marseille, i Frankrig, i England, i Flandern, efter Flandern i Norge, dernæst i Sverrig, efter Sverrig i Danmark, og dernæst i Prøjsen. Man skød Skylden paa de døbte Jøder, som kaldte sig kristne og bad gode Mennesker om Almisser for Guds Skyld, paa det at de med den Gift, de gav Folk, kunde bringe dem af Dage. De blev opdagede, fængslede og brændt; da bekendte de i Døden, at der var mange af dem, som for den Sags Skyld færdedes i Kristenheden.«

Efterhaanden naaede Pesten frem til Evropas sydøstlige Hjørne, Konstantinopel, hvorfra den nu fulgte Datidens mest befærdede Handelsveje, — og dermed var Evropas Skæbne beseglet. Først ramtes Kystbyerne Venedig, Genua, Marseille o. fl.; der fortælles ogsaa, at talrige Skibe drev om i Middelhavet uden et levende Menneske om Bord, hele Besætninger døde af Pesten, og naar Skibene saa strandede, og Ligene drev i Land, spredtes Smitten med rivende Hast fra de mange forskellige Steder.

Ubønhørligt aad Smitsoten sig nordpaa gennem det opskræmte Evropa, og i Aaret 1349 viste den sig om sider i Danmark, spredende Rædsel og Død overalt paa sin Vej. De nærmest forudgaaende Aar havde herhjemme været meget regnfulde og urolige, og ogsaa her i Norden skal de før omtalte »Taager« være iagttagne**). Smitten blev rimeligvis

*) Her meddelt efter: Kilder til Valdemar Atterdags Historie, udg. af Dr. phil. Ellen Jørgensen, Kbhvn. 1911.

***) Mansa. — Scriptores rerum danicarum. Bd. V.

ført til Danmark fra flere Kanter omtrent samtidig; der er ialtfald bevaret Efterretninger, der tyder herpaa. Saaledes fortæller Præsten E j n a r H a v l i d a s o n, der levede paa den Tid, at Pesten kom til Norge med et Skib — en Kogge — fra England, der lagde til ved Bergens Vaag, sandsynligvis ved Sommertid 1349. Endnu førend Lasten var bragt i Land, var hele Besætningen død af Pest, og derefter kom Turen til Byens Folk, af hvilke de to Tredjedele skal være omkommet. Videre bredte Soten sig saa herfra over de skandinaviske Lande. Der er bevaret Sagn om, hvorledes hele Sogne uddøde, ja, om Mennesker, man mange Aar senere traf i afsides liggende Egne i fuldstændig vild Naturtilstand, paa Grund af at de øvrige Beboere af Egnen var døde fra dem, mens de endnu var Børn. I Bergen skal der paa en enkelt Dag være død 14 Præster og 6 Diakoner.

En anden Beretning fortæller om, hvorledes Pesten overførtes direkte fra England til Jylland med et norsk Skib, hvis Besætning var død undervejs, og som drev op paa Vendsyssel Strand. Vendelboerne, der gik ombord i Skibet, blev straks smittede, og saaledes fik »den sorte Død« Fodfæste i Danmark; der fortælles om en Mand fra Vendsyssel, der vandrede sydpaa kort efter og bragte Smitten ned til Ringkøbingegnen, til Gaarden »Øgelstrup«, der ligger i Raasted Sogn, og som dengang ejedes af P a l l e J u e l; i dennes Efterkommeres Familieoptegnelser findes følgende Beretning*):

»Medens Palle Juel boede paa Øgelstrup, var en stor Pestilense, som kom af Vendsyssel til Raasted Sogn, som man kalder »den store Mandekval eller Mærkedød« og gik saa til: Udi England var en Kvinde, ung og dejlig; hun havde en gammel Mand og tilmed et Bolskab; hun skaffede det saa med en Kjælling at omkomme hendes egen Ægtemand og fik da saa for Raad, at hun skulde tage et Stykke af en død Mands Mave og hakke udi hans Mad, og straks blev samme hendes Mand syg, og hendes Bolskab kom og vilde husvare hende, fik og ondt og døde En efter anden og gik over Egn og By; siden løb en Hob engelske ud til Skibs, og de bleve ogsaa døde, og Skibet blev udtaget ind under Vendsyssel, og der de kom ud og vilde bese Skibet, blev

*) Meddelt af cand. mag. O. Nielsen i »Danske Samlinger« Bd. I., pag. 48. (1865).

de strax Vollet (opsvulmede) og strax over al Vendsyssel og siden alle. Og da kom en vejfarende Mand tvende Dage før Jul til Øgelstrup og begjærede Hus, som den Tid var Sædvans, at ingen god Mand vægrede nogen; da Palle Juel forstod, at han var kommen fra slig Mandekval og havde Klæder og Tøj med sig, da forviste han ham til Præsten; item paa Julenat ved Midnat, der Folk skulde gaa til Kirken, da var Præsten ikke kommen, gav han en af hans Svende Befaling at ride til Præsten. Svenden slog paa Døren og fik ikke Ord; thi slog han Vinduet ud og raabte. Da svarede ham en halvdød Kjælling og sagde »Jo Vok og Vee, hvilken Gæst har Palle Juel viist os paa, her ligge de alle døde i Gaarden var og jeg er halv død!« Den Tid Palle Juel fik sligt Svar at høre, strax lod han tage alle Mænds Vogne, i hvem de tilhørte, og flyttede dem ud paa Klitterne og lod slaa Pæle for Døren, og strax gik samme Pestilense over Egne og Lande.« Af disse Dagbogsoptegnelser ubehjælpsomme Ord faar man et stærkt Indtryk af, hvor uhyggelige Tilstandene maa have været. Af Palle Juel selv faar man endvidere det Indtryk, at han har været en temmelig hensynsløs Person, der kun tænkte paa at redde sit eget Skind, siden han uden Skrupler straks »forviste« hin pestbefængte Ulykkesfugl til den intetanende Præstemand, der ynkelig omkom med »alle i Gaarden var«.

Hvorvidt denne skæbnesvangre Stranding paa Vendsyssels barske Kyst betegner Pestens første Angreb paa Danmark, eller om den noget før er indvandret fra Norge og Sverrig, eller sydfra gennem Tyskland, faar staa hen; sandsynligvis er Smitten kommet ad alle de nævnte Veje i Løbet af Aaret 1349, efter fleres Udsagn ved Sommertid. Takket være de forudgaaende Tidens Ugunst, hvor baade de sociale Forhold og Naturforholdene havde medvirket til at svække Befolkningens Modstandskraft, fik Sygdommen fast Fod her i Landet og naaede sit Højdepunkt i det følgende Aar 1350, der maa betegnes som det egentlige Pestaar i Danmark. — I en Kloster-Aarvog fra Middelalderen*) findes

*) Her meddelt efter: Kilder til Valdemar Atterdags Historie, udg. af Dr. phil. Ellen Jørgensen, Kbhvn. 1911. — (Trykt i Script. rer. danicar.)

**) Mansa, (Script. rer. danicar.)

***) 1613—1640; hans Beretning grunder sig paa en gammel »Pergamentsbog«, som fandtes i Føns Kirke! I følge Oplysning af A. R. Idum.

for Aaret 1350 nedskrevet følgende: »Der var Jubelaar og stor Aflad i Rom, nemlig Eftergivelse af alle Synder. Ligeledes var der hele Aaret igennem h æ r g e n d e Sygdom over hele Verden.« En anden Aarbog*) melder fra 1350: »En svær Sot og Braddød hærger saavel blandt Mennesker som blandt Kvæg.« I en svensk Aarbog*) findes for 1350: »Mandedød hjemsøgte hele Upland saaledes at neppe $\frac{1}{6}$ af Menneskene blev tilbage; den Mandedød gik i de foregaaende og følgende Aar over hele Verden.

De fleste af de endnu bevarede Udsagn stemmer overens om, at Dødeligheden har været ganske overvældende. En gammel ukendt Skribent fra hin Tid skriver**), at da *mors nigra* (den sorte Død) herskede i Verden, døde en Tredjepart af Menneskene:

»tertia pars hominum
transiit ad dominum!«

Jørgen Kjeldsen, der var Præst i Føns-Ørslev her paa Fyen omkring Aar 1600***), omtaler Dødeligheden paa lignende Maade. Historieskriveren Arild Huitfeldt beretter, at Pesten først angreb spæde Børn, dernæst Drengene og Piger, saa midaldrende Personer og sluttelig gamle Folk, — men værst rasede den blandt Ungdommen; Sygdommen var saa smitsom, at blot man rørte ved Tøjet af en afdød, levede man ikke Natten over! Denne sidste Paastand er vel nok noget overdreven; selv den mest ondartede Sygdom maa have en vis Tid til at udfolde sig, — men at det er gaaet hurtigt, kan man efter de mange overensstemmende Udsagn næppe betvivle.

I Beskrivelsen af selve Pestens Ytringer er der nogenlunde Overensstemmelse hos de forskellige Forfattere. De allerfleste af de angrebne følte først heftige Sting i Brystet, ledsaget af Kulderystelser og Hovedpine; derpaa udviklede der sig Pestbylder, navnlig i Armhulerne og Lysken, samtidig med at Feberen steg. Dersom der gik Hul paa Byldeerne, og disse udtømte sig, ansaas det for at være et gunstigt Tegn, hvorimod de haarde Knuder mentes at tyde paa et dødeligt Forløb. Endvidere opfattedes det som et heldigt Tegn, naar Sygdommen undertiden ledsagedes af stærk Nysen*); nogle mener, at man her har Oprindelsen til den gamle Skik at sige »Prosit« (gid

*) Thiele. Danmarks Folkesagn, Bd. III.

det maa gavne) til Folk, der nyser! Men mest skæbnesvangert var det, naar Pesten angreb *L u n g e r n e*, hvad der ifølge Beretningerne maa have været den almideligste Udgang paa den, — saa var der ingen Redning mulig. Sygdommen formede sig da væsentligst som en hurtigt forløbende Lungekoldbrand med voldsomt Sting og Ophostning af sorte, blodige Masser, mens Patienterne blev blaasorte i Ansigtet af Aandenød, og saaledes forklares muligvis Sotens gængse Navn: »den sorte Død«, — *mors nigra*. Endvidere blev Tungen tør og mørkfarvet, og der udaandedes en ulidelig Stank fra de syge Aandedrætsorganer. Som oftest døde de angrebne efter 1—2—3 Dages Forløb, og Dødelighedsprocenten maa have været af en forfærdende Højde, siden en Tredjedel af hele Landets Befolkning døde i Løbet af neppe 2 Aar.

Foruden Tidens Mangel paa Forstaaelse af Betydningen af Hygiejne, personlig Renlighed, Maadehold o. s. v., samt dens totale Uvidenhed om Pestens Natur og Aarsager, var der yderligere et Forhold, som i høj Grad medvirkede til, at Smitten bredte sig saa ubønhørligt over alle Grænser, nemlig Spørgsmaalet om Pestligenes Begravelse. Da Pesten havde hærget en Tid, begyndte Vanskelighederne med at faa de døde begravet; Ligene hobede sig op fra Dag til Dag, og efter nogle Forfatteres Beskrivelse blev de lagt i hele Dynger paa Pladser og Torve, hvor de blev liggende i Dagevis, maaske i Ugevis, indtil der blev gjort Udvej til at faa dem begravet. Hvad det vil sige, kan man uden Vanskelighed forestille sig; ifølge *Erich Pontoppidan* var Aaret 1350 overvejende præget af stor Tørke og Varme, saa Forraadnelse af de ophobede Lig har sikkert meget hurtigt fundet Sted i en uhyggelig Grad. Hertil kom, at det dengang var ret almindeligt at begrave de døde i selve Kirkerne; naar der nu var mange Lig og ringe Arbeidskraft tilrede, kan man nok regne ud, at det gik ud over Omhyggeligheden, og saa dyngede man bare saa mange som muligt af de i allerhøjeste Grad smittefarlige Pestlig sammen under Kirkegulvet. At dette var en saare uhygiejnisk Fremgangsmaade stod selvfølgelig ikke Samtiden klart; naar Forraadningsprocesserne tog til, maa der ydermere have været en ulidelig Stank i de Kirker, og meget smittefarligt har det hele været. — *Troels-Lund* omtaler denne lidet hensigtsmæssige Form for Begravelse og sammenholder den med de gængse uhygiejniske Level-

regler, der troligt og sikkert lagde Slægt efter Slægt i en for tidlig Grav: »om Vinteren bitterlig koldt i Sne og paa Stengulv med gennemblødte Høser; i Hundedagene lummerhedt i den kvalme Stue og i Sengens Dynehay; Befolkningen dog livlig af umoden Frugt og hjemmelavet Surtøl. I Gudshus endelig hele Menigheden samlet, de levende i Stolestaderne, de døde stablede Kiste paa Kiste under de tynde Gulvbrædder. Baaret af Fortids Minder steg hvert enkelt Slægtled, ikke mindst under samlende Farsot, let og sikkert imod Himlen.«*) Naar dette gælder for Tiden omkring Aar 1500, har det sikkert ingenlunde været bedre halvandet Aarhundrede i Forvejen, — tvertimod.

Man naaede efterhaanden Grænsen for, hvad der kunde rummes af Begravelser inde i selve Kirkerne; naar de døde saa ikke mere kunde komme dér, maatte de nøjes med at ligge udenfor, men saa naturligtvis helst saa tæt op ad Kirken som muligt. Her paa F y e n har vi en Beretning**) om, at i »den sorte Døds« Tider blev der bl. a. paa S k a m b y - Kirkegaard, tæt ved Kirketaarnet, gravet en stor Kule, hvori man nedlagde alle de af Sognets Beboere, der døde af Pesten, i een fælles Grav; over denne plantedes der en Hvidtjørn, hvis Torne skulde advare Folk mod at opholde sig paa dette farlige Sted for ikke at udsætte sig for de giftige Uddunstninger. Senere skål der, i Overensstemmelse med dette gamle Sagn, være opgravet en Mængde Knogler paa Stedet, hvilket giver Beretningen Sandsynlighedens Præg. Den Dag i Dag staar der i Nærheden af Kirketaarnet en ældgammel Hvidtjørn af ganske ualmindelige Dimensioner; den nederste Del af Stammen har et Omfang af mellem 1½ og 2 Meter! Efter en sagkyndigs Udtalelse er der neppe noget til Hinder for at antage, at denne Hvidtjørn kan være en 5—600 Aar gammel og saaledes repræsentere et af de faa synlige Minder, der endnu er tilbage fra hine fjerne Ulykkesdage. Noget tilsvarende skal iøvrigt findes paa S e s t Mark (i Sydjylland), hvor der findes en ejendommelig Samling store, gamle Kristtorne, der ligeledes i sin Tid skal være plantet over en Fællesgrav fra »den sorte Døds« Tid.

Hvad greb nu vore ulyksalige Forfædre til i deres svære Nød? Ja, først og fremmest paakaldtes Guds Bistand; Folk tyede

*) Troels-Lund: Sundhedsbegreber i Norden, pag. 210.

**) Vedel-Simonsen.

til Kirker og Klostre i Hobetal, — og spredte derved Smitten endnu grundigere! Det var den gængse Opfattelse, at en saa uhørt Farsot naturligvis maatte være en Straffedom over Menneskeslægtens Ugudelighed, og derfor gjaldt det om at formilde Himlens Vrede ved alle mulige fromme Handlinger. Dag og Nat lød Bøn og Salmesang; nye Messer indstiftedes, og enhver, der bivaanede disse, skulde holde et brændende Lys i Haanden, ofre Penge til de fattige, gaa barfodet, faste i flere Dage o. s. v. o. s. v. — Men det viste sig jo kun altfor vel, at disse Forholdsregler ikke forslog, og man maatte derfor se sig om efter andre Midler. Et af de mest nærliggende var at søge Redning ved Flugt fra de smittede Egne, og dette praktiseredes ogsaa i vid Udstrækning. I skarevis forlod Folk Hus og Hjem og gav sig en uvis Skæbne i Vold blandt fremmede. Til at begynde med mødte disse Flygtninge, der vandrede af Sted under Salmesang og Bodsøvelser, Medfølelse og Hjælpsomhed, hvor de kom frem, men efterhaanden gik det dem, som det var gaaet det forudgaaende Aarhundredes »Flagellanter«, uheldige Elementer sluttede sig til, og Moralen forfaldt, saa det endte med at blive en Samling tøjlesløse og udskejende Personer, hvem Byerne lukkede deres Porte for og jog væk med haard Haand.

Som før nævnt var den egentlige Sygepleje i Hænderne paa Klostrenes Beboere, og af disse blev der utvivlsomt udført et stort og opofrende Arbejde. I Odense fandtes der dengang bl. a. en St. Jørgensgaard, der omtales allerede Aar 1295*), samt to Helligaandshuse, bestemte for »syge Pilgrimme og andre svage og fattige, som ikke kunne gange fra Hus til Hus efter deres Føde«*). Her har sikkert mange pest-syge fundet Optagelse og Pleje. Men nogen egentlig sagkyndig Behandling var der som nævnt slet ikke Tale om. Af Læger, d. v. s. Personer, der specielt gav sig af med Behandling af Sygdomme, fandtes der ingen her paa Fyen paa den Tid, og vistnok overhovedet ikke i Danmark. Kanniken Henrik Harpestreng, Middealderens berømteste Læge, var allerede død et Aarhundrede tidligere (1244); ifølge Medicinalhistorikeren, afd. Dr. med. Kr. Carøe*), skal der i Ribe have levet en Kannik, Nicolaus Kroog, om hvem det vides, at han ved sin Død

*) Vedel-Simonsen: Bidrag til Odense Bys ældre Historie.

*) Kr. Carøe: Den danske Lægestand, Bd. I.

1389 efterlod sig en Del medicinske Skrifter, saa man har vel Lov til heraf at slutte, at han har været lægekyndig og som Følge deraf ogsaa har virket i sit Kald, mens Pesten hærgede, — men noget nærmere herom vides ikke. Først ca. 100 Aar senere udkom en bekendt Pestbog af den iøvrigt meget omstridte Biskop (?) K n u d i Aarhus (omkr. 1448).

Det var som tidligere omtalt en almindelig Opfattelse, at Sygdommen skyldtes en »Forurening« af Luften, og derfor prøvede man, hvad der ud fra en saadan Betragtning kunde være meget fornuftigt, at »rense« Luften ved hyppig Antændelse af store B a a l, for derved at drive de skæbnesvangre »Taager« bort. Hertil anvendtes navnlig E n e b æ r r i s, der ved Forbrænding frembragte en særlig skarp Lugt, som ansaas for at være velegnet til Formaålet. Endvidere bragte man ogsaa et af Henrik Harpenstrengs efterladte Raad i Anvendelse, nemlig A a r e l a d n i n g, som dengang og i adskillige Aarhundreder derefter nød stor Anseelse som Universalmiddel mod farlige Sygdomme.

Man havde i Middelalderen ingen Apoteker, hvor man kunde købe Lægemedler, som vi nu kan det, — alt maatte tilberedes paa egen Haand, og dertil valgte man f. Eks. R u d e, S a l v i e, H y l d e b l o m s t e r o. lign., idet A f k o g heraf frembragte rigelig Svedning, hvad der ansaas for at kunne »uddrive« Pesten. Endvidere brugtes forskellige afførende Midler og for at holde de synkende Kræfter oppe V i n, navnlig Rhinskvin. Paa Pestbylderne lagdes allemulige Slags P l a s t r e og O m s l a g, tilberedte med knuste Plantedele. Kunde Folk ikke klare Tilberedningen af disse Sager, var der dog, trods Mangelen af Apoteker, Mulighed for at købe dem hos omrejsende Medikamenthandlere, de saakaldte C i r k u m f o r a n e i, der falbød alle mulige og umulige Midler, blandt hvilke navnlig det saakaldte T h e r i a k *) dengang var meget efterspurgt som beroligende og svæddrivende Mittel. Men at handle med disse Middelalderens omvandrende »Apotekere« har dog næppe været Hvermands Sag, da Varerne var dyre og Pengene faa; Fattigfolk har sikkert maattet holde sig til egen Hjælp og til Klostrener, og derved er de neppe blevet synderligt daarligere hjulpede end deres mere velstillede Medborgere, da de omstrefjende handlendes Varer sikkert har lidt af samme væsentlige Mangel som alle de andre af Datidens Pesimidler: de hjalp ikke! Mest Til-

tro nød dog de »overnaturlige« Midler: Signen, Maalen, Amuletter o. lign., samt Paakaldelse af Helgernes Hjælp, og af disse navnlig St. Roch, der ikke alene i Frankrig, men ogsaa herhjemme ansaas for særlig at kunne beskytte mod Pest; paa gamle Afbildninger fra hin Tid fremstilles denne Helgen med store svuldne Pestbylder!

Dersom vi i Lys af Nutidens Viden vil se paa vore Forfædres Opfattelse af Pesten, maa vi indrømme, at de haabløst famlede i Blinde og som Følge deraf blev saa haardt ramt. At »den sorte Død« havde sin Hjemstavn i den østlige Del af Asien, deri kan de Gamle godt have haft Ret, ialfald stemmer det godt nok med en moderne Opfattelse, ifølge hvilken Sygdommen (Pesten) sandsynligvis har sit egentlige Centrum der. Allerede for flere Aar siden, 1894, opdagede Japaneren Kitasato og Franskmanden Yersin, at Sygdommen skyldes en Bakterie, Pestbacillen, der i stor Maalestok angriber f. Eks. Rotter; naar disse pestyge Dyr dør, ædes de af andre Rotter, som saaledes paadrager sig Smitten og derved spreder denne. Men ogsaa andre Dyr angribes, navnlig en bestemt Murmeldyrart, arctomys bobac, »Pestmurmeldyret«, hvis værdifulde Pels er meget efterstræbt, hvorfor der drives ivrigt Jagt paa det i dets Hjemstavn, den kinesiske Provins Yunnan. Herved smittes Pelsjægerne ofte og befordrer Smitten til de Mennesker, de kommer i Berøring med, ligesom ogsaa de pestbefængte Skind, i endnu højere Grad, er i Stand til at sprede Sygdommen, naar de forsendes viden om. Ogsaa Lopper er virksomme ved Udbredelse af Pest, idet mange Lopper lever paa Rotterne, hvorved de inficeres og smitter Mennesker, der lever under mindre gunstige hygiejniske Forhold.

Disse Overførelsesmaader var vore Forfædre i Middelalderen naturligvis uvidende om; de antog, at Smitten »laa i Luften«, — som en »Taage« — og indrettede sig derfor paa det, hvorfor deres Modforholdsregler heller ikke blev til andet end netop et Slag i Luften. At »den sorte Død« var smitsom, opdagedes derimod hurtigt, — det kan man ikke ret vel have været i Tvivl om længe. Overførelsen sker dels ved Hjælp af de oven-

*) Et ældgammelt Lægemedel, opfundet af Nero's Livlæge Anaromachos, og i Middelalderen anset for et ufejlbart Middel mod Pest. Det var sammensat af ca. 70—80 forskellige, højst besynderlige Bestanddele, der dog alle var mere eller mindre værdiløse.

for omtalte Dyr, dels fra Menneske til Menneske. Ved Lungpepest, som jo særlig var den Form for Pest, der viste sig ved »den sorte Død«, er Sygdommen særlig smitsom, idet Patienterne ophoster Pestbaciller i Massevis, som saa indaandes af andre Mennesker og paafører disse Sygdommen; denne kommer til Udbrud i Løbet af een eller et Par Dage, regnet fra Smitteoverførelsen. Naar de gamle Beretninger fra Middelalderen omtaler, hvorledes Folk paadrog sig Smitten ved en blot Berøring af de syges eller dødes Klæder o. lign., maa man dertil sige, at det ingeni behøver at være en digterisk Overdrivelse; Pestbacillerne fandtes baade i Opspyt, Udtømmelser o. s. v., saa der var rig Lejlighed til hurtig Smitte.

End ikke de senere Tiders allerblodigste Krige og Epidemier har kunnet opvise en saadan Folkedødelighed som »den sorte Død« havde til Følge. Som anført regnedes Tabet af Menneskeliv til ca. en Tredjedel af Danmarks Befolkning, hvilket i Sandhed maa kaldes overvældende. For det samlede Europas Vedkommende foreligger der en Sandsynlighedsberegning*) over Dødeligheden ved denne Lejlighed, som anses for at være paalidelig, og ifølge denne Opgørelse skal der i Tiden fra 1346 til 1351 være omkommet ikke mindre end 25 Millioner Mennesker af Pest; naar disse Tal ses paa Baggrund af Datidens meget ringe Folkemængde, sammenlignet med Nutidens, virker de uhyggeligt. At en saadan Affolkning maatte svække Landet i høj Grad er indlysende, og Datidens Beretninger stemmer ogsaa overens deri, at det mærkedes navnlig ved, at Jorden mangfoldige Steder ikke blev dyrket, men fik Lov at henligge øde og forladt i lange Tider, indtil der var vokset nyt Mandskab op, der kunde tage fat med friske Kræfter. Men som det undertiden gaar efter alvorlige og ulykkelige Tider, kom Naturen Samfundet til Hjælp. Det berettes nemlig (Mansa), at efter »den sorte Døds« Ophør her i Landet tiltog Kvindernes Frugtbarhed i en paafaldende Grad; Tvilling- og Trillingfødsler skal have fundet Sted forbavsende hyppigt, saa at det store Tab af Menneskeliv erstattedes hurtigere, end man skulde have troet det muligt; og saaledes opvoksende der en ny og kraftig Slægt, der kunde tage Fædrenes Arbejde op og føre det videre med fornyet

*) Dr. med. Fredrik Grøn: Farsoter og Lægekunst gennem Tiderne. Kristiania, 1910, pag. 72.

Kraft. Set paa denne Baggrund betegner »den sorte Død« en Renselsesproces for Danmark, hvor vore Forfædre gennemgik en pinefuld Lutring, i hvilken gamle Slægter gik til Grunde for at give Plads til nye. Dog synes det egentlig ikke, som om de nye Generationer har sat sig Spor i Historien ved særlig Dygtighed og Energi, hvad man paa en vis Maade kunde have ventet. Den følgende Tid betegner snarere en Nedgangs-tid, hvor navnlig Bøndernes og det jævne Folks Vilkaar stadig forringedes; Hoveri, Stavnsbundethed og Vornedskab bevirkede, at de tidligere frie, jordejende Bønder sank ned i en glædeløs og uværdig Tilværelse i fuldstændig Afhængighed af de adelige og gejstlige Jordbesiddere. Ganske vist skyldtes denne Udvikling for største Delen Overgreb fra oven; men havde de opvoksende Slægter kunnet rive sig ud af tilvant Sløvhed og sat haardt mod haardt, havde Kaarene dog muligvis kunnet forme sig noget gunstigere for Menigmand. Selv om Valdemar Atterdag nok paa mange Punkter baade udadtil og indadtil gavnede Danmark, har det dog neppe givet sig følelige Udslag i den daarligst stillede Del af Befolkningen, blandt hvilken han som bekendt erhvervede sig Tilnavnet »den onde«, formentlig ikke uden Grund.

Paa Fyen skal Bondestandens Kaar dog mærkeligt nok have været betydelig bedre end i Rigets øvrige Dele, hvilket ligefrem ses at være blevet lovformelig fastslaaet ved Thingsvidne, optaget i Aaret 1497 paa Foranledning af Kong Hans*). Vi Fyenboer maa vel have Lov til heri at se et Tegn paa, at vore Forfædre har forstaaet at værgе om deres Rettigheder og haft Rygrad nok til at stritte imod, naar de store i Landet vilde sætte Foden paa deres Nakke. Men om denne tilsyneladende større Modstandsdygtighed mod Tidens kulturelle og materielle Forfald kan siges i nogen Maade at have sit Udspring i den Fornyelse af Slægternes Kød og Blod, der foraarsagedes ved den store Farsot, er vist saare tvivlsomt. Den undertiden herom fremsatte Paastand, at »den sorte Død« trods alt skulde have gavnet Samfundet, kan neppe holde Stand for Historiens Domstol; »den sorte Død« var en Svøbe for vort Land, og ved denne skæbnesvangre Lejlighed synes Fyen i høj Grad at være blevet ramt og have faaet sin rigelige Del af den fælles Ulykke.

*) C. F. Allen: Haandbog i Fædrelandets Historie, Kbhvn. 1854, pag. 229.